

२७ भाषांची राणी

मराठी माणसाला आपल्या मायबोलीचा कोण अभिमान!

त्यात पुणेकर असला तर इतर मराठी माणसांपेक्षा जरा वरचढ अभिमान! अशा पुण्यात आहे तब्बल २७ भाषांना आपल्या बोटावर नव्हे, तर लेखणीवर आणि जीभेवर खेळवणारी आपल्या मध्यमवर्गीय 'घरचीच' वाटणारी सामान्यातील असामान्य महिला... माधुरी दातार.

अंजली वेंडसे

गो यापान वणाची, लाल कुकूऱ-मंगळसूत्र घातलेली, साथी साडी त्यालेली पुण्याच्या सदाशिव पेठी वस्तीतीली मध्यम वयीन टिपिकल गृहिणीसारखी दिसणारी बाई तुमच्याशी एकदम इटालियन भाषेत अथवा फडवा स्पॅनिशमध्ये बोलू लागली तर? किंवा जपानी अथवा अरेबिक भाषेत काही सांगू लागली तर? किंवा समजां डॅनिश अथवा फ्रेंच किंवा झेक, नाहीतर आपली ती रशियन किंवा... तुम्ही जितक्या आश्वयनि आणि कौतुकाने 'माय गॉड' म्हणताय त्यापेक्षा कितीतरी अधिकपट आश्वयनि आणि कौतुकाने मी 'माय गॉड'च्या पुढे 'ग्रेट' म्हटलं! कारण सौ. माधुरी दातार यांना दोन-चार-सहा-आठच नव्हे, तर थेट सत्तावीस भाषा येतात! लिहिता-वाचता आणि बोलता येतात! माधुरीताई इतक्या बहुभाषिणी आहेत की, त्या आपल्या बोतांवर भाषा खेळवतात म्हणणंही चुकीचंच ठेरल. बोट सगळी मिळून वीसच असतात-उरलेल्या सात भाषांचं काय?

पुण्यातला लकडीपूल ओलांडून टिळक रोड सुरु झाला की, महाराष्ट्र मंडळाच्या थोडंसं पुढे डावीकडे 'लॅंबेज सर्विसेस ब्यूरो' नावाची पाटी दिसते. हेच माधुरी दातारांचं कायलिय. 'भाषा सेवा' हे कुतूहल चालविणारे शब्द एक्हाना आजुवाजूच्या वातावरणामुळे आणि तुमच्या हाती असलेल्या देखण्या महिनी-पुस्तिकेमुळे कुठल्याकुठे विरुद्ध गेलेले असतात. ते गेली ९५वर्ष सुरु असलेल्या 'भाषा सेवे'ची माहिती देत असतात. एकशे-पन्नास व्यावसायिक औद्योगिक भाषांतरकारांची एक मोठी टीमच माधुरीताईनी उभी केलीय. अरेबिक, चिनी, डॅनिश, फ्रेंच, बलोरियन, झेक, डच, जर्मन, ग्रीक, इंडोनेशियन, जपानी, नॉर्वेजियन, पोलीश, पुश्तु, रशियन, स्वाहाली, थाई, युगोस्लावियन, हंगेरियन, इटालियन, मलेशियन, पर्शियन, पोतुंगिज, रूमानियन, स्पॅनिश, स्वीडिश आणि टर्कीश या भाषांचे इंग्रजीत आणि इंग्रजीतून या भाषात माधुरीताई भाषांतर करतात. एखाद-दुसरी भाषा उल्लेख करायची राहून गेली असली तर ती माझीच चूक हो!

माधुरी दातारांची बहुभाषिणी कर्तव्याबद्दल सांगू लागल्या: 'आमचं कुटुंब फार मोठं होतं. माझ्या मोठ्या बहिणीने फ्रेंच भाषेचा अभ्यास केला होता. तिच्या तोंडून 'फ्रेंच ही भाषा छान आहे,' असं खूपदा ऐकलं होतं, त्यामुळे वी. ए. ला मानसशास्त्राच्या जोडीला फ्रेंचही घेतलं आणि मग पुणे विद्यापीठातून फ्रेंच घेऊन एम. ए. करीत असताना 'ईडिया फौडेशन'च्या शिष्यवृत्तीसाठी अर्ज करायचा ठरवला. पण त्या अर्जात इंग्रजीव्यतिरिक्त दोन परकीय भाषा येणं आवश्यक आहे, अशी अट होती. मला तर फक्त फ्रेंच घेत होती. मग मी 'मॅक्स मुल्लर भवन'चा दोन महिन्यांचा जर्मन भाषेतला 'स्पीड कोर्स' केला. तेव्हा त्या कोर्सला बहुतेक इंग्रजी माध्यमात शिकलेली मुलं येत असत. त्यांनी शाळामंगोलियन मी अवश्या दोन दिवसात शिकले तेव्हा आई म्हणाली, हे माझ्याजवळ बोललीस ते ठीक आहे. वाहेर असं कुठं बोलू नकोस. लोक विश्वास नाही तेवणार!

कॉलेजमध्ये जर्मन ही 'दुसरी भाषा' (second Language) म्हणून अभ्यासली होती. मी मात्र 'जर्मन' मध्ये पार कोरी होते, पण त्या अभ्यासक्रमाच्या परीक्षेच्या निकालावरून मला ब-यापैकी जर्मन येऊ लागल्य असा माझ्यात आस्पत्यव्यास निर्माण झाला आणि मला जर्मन भाषेची गोडी लागल्यामुळे आणखी पुढचे दोन कोर्स केले. या सगळ्या अभ्यासक्रमात मी पहिली आले. माझं जर्मनप्रेम बघून एम.ए.ला फ्रेंच शिकवणारे आमचे सोहोनी सर म्हणाले, 'हे बघ माधुरी, सतरा गोटी शिकू नको. तू नक्की एक भाषा ठरव-फ्रेंच की जर्मन!' माधुरीताई मिश्निकल हसल्या.

माझ्या मनात 'तेजाव' चं 'एक दोन-तीन' घोळत होतं. मी म्हटलं, 'मग तिसरी?'

'हो तेच सांगते, मला मुंबईला 'सी. आय. डी.' मध्ये दुभाषा आणि भाषांतरकार (Interpreter & translator) अशी नोकरी मिळाली. फ्रेंच, जर्मन आणि अरेबिक अशा तीन भाषा याव्यात अशी त्यांची अट होती. माझी शिकण्याची तयारी होती. प्रशासनाने मला अरेबिक शिकण्याची सोय उपलब्ध करून दिली. या नोकरीत मला अतिशय चांगला अनुभव आला. परदेशी पाहुण्यांच स्वागत करण, त्यांच्याशी संवाद साधण्यासाठी दुभाषांच काम करण, काही महत्वाच्या गोष्टींचं भाषांतर करण यासारखी काम आझायाकडे होती. तिथे मला आणखी भाषा शिकायला खूपच खूप वाव मिळाल. डिपार्टमेंटच्या लोकांनी उत्तम सहकार्य दिलं. भाषा शिकण्यासाठी म्हणून सवलतीच्या रजा दिल्या. अहो, त्यावेळी मॅटर्निटी लिंड सोइून सगळ्या रजा भी घेतल्या—फक्त भाषा शिकण्यासाठी.'

पण विविध भाषा येण्याने कितपत व्यक्तिमत्त्व विकास होतो, या संदर्भात माधुरीताई म्हणतात, 'मला तर खूपच मदत झाली! परदेशी पाहुण्यांशी, आपल्या उच्चस्तरीय अधिकाऱ्यांशी बोलताना नकळत आपला आस्पत्यव्यास वाढू लागतो. माणसांच्या विविध स्वभाववैशिष्ट्यांची ओळख होते. वागण्या-बोलण्यात अधिकाधिक सफाई येते. तेव्हा मी माझ्या मोठ्या बहिणीकडे राहत असे. तिचं घरही खूप मोठं होतं. तिचे यजमान एम. जी. चितके हे हायकोर्ट जस्टीस होते. त्यांचं उच्च वर्तुळातल्या माणसात उठणं-बसणं होतं. साहजिकच मलाही त्याचा फायदा झाला. माझ्यावर कसलीही जबाबदारी नव्हती. मी तेव्हाचा सगळा जास्टीचा वेळ, फावला वेळ, विंगुळ्याचा वेळ निरनिराळ्या भाषा शिकण्यात घालवला. जपान असोसिएशनमधून जपानी भाषा शिकले. मुंबई मराठी संघाचे रशियन भाषेचे क्लासेस होते तिथे रशियन शिकले. डच स्वतःच पुस्तकांवरून शिकले. सरकारी नोकरी आणि सहकारी-वरिष्ठांचं उत्तम सहकार्य असल्याने पुस्तक,

दिक्षणन्या वर्गी मिलत होतं. विशेष म्हणजे, मी शिकेन त्या भाषेचा उपयोग काम करताना होत होता.'

'मग तुम्ही पुण्यात कधी आलात?'

'माझं लग्न झालं. पुण्यात आले. एक वर्ष 'डेक्न कवीन' ने मुंबईला ये-जा केली, पण त्याचा फार त्रास होऊ लागल. सारखं वाटायचं, नोकरी सोडली तर शिककेल्या एवढ्या भाषांचं काय? हा प्रश्न सोडविण्यासाठी मी शंतनुराव किल्लस्कराना भेटले. त्यांना सांगितलं: मल इतक्या भाषा येतात. पुण्यात नोकरी मिळू शकेल का? ते म्हणाले, 'बघतो मी!' मी समजून चुकले. बहुतेक त्यांनी आपल्याला कटवलं. पण नाही. पंधराच्या दिवशी घरी निरोप आला आणि मुंबईची नोकरी सोडून मी 'किल्लस्कर कन्सलटन्ट' मध्ये रुजू झाले.'

मनात आणलं तर भाषा अवगत करणं कठीण नसतं. अवघड काम असतं ते त्या भाषेचा वापर करणं. त्यात माधुरी दातारांसाठी औद्योगिक क्षेत्र नवखं होतं. ह्या औद्योगिक तंत्रज्ञानाच्या संदर्भात माधुरीताई संगतात: 'माझ्या औद्योगिक तांत्रिक ज्ञानाला खतपाणी किल्लस्कर कन्सलटन्ट' मध्ये मिळालं. मशीनमध्ये दोष, भागांची माहिती, काम करण्याचे स्वरूप, काम करताना येऊ शकणाऱ्या यंत्रिक अडचणी, मशिनच्या वावतीतल्या सर्व संभाव्य शंका या सायांचं ज्ञान मला तिथल्या सहकाऱ्यांनी शॉप फ्लोअरवर नेऊन, माहिती-पत्रकं वर्गी वाचायला डेऊन, प्रात्यक्षिक दाखवून समजावून दिलं. त्यामुळे तांत्रिक ज्ञानात खूपच भर पडली. बँक, इन्शुरन्स, पत्रव्यवहार, कायदेशीर कागदपत्रे, तांत्रिक माहिती, अर्थव्यवस्थेची माहिती, करासंबंधी माहिती इत्यादी औद्योगिक क्षेत्रातल्या विविध अंगांची माहिती झाली. वेगवेगळ्या भाषांमध्ये या गोटींशी निगडीत असणारे शब्द मी शिकत गेले. येत नाही म्हण्यायचं नाही. शिकण्यातलं सातत्य टिकवलं. त्याचा खूपच फायदा झाला!'

तो कसा? ते माधुरीताई संगतात,

'मल वरीचशी मंडळी इंजिनीयरच समजत. एकदा जपानी टीम आली होती. मशिनरीसंबंधी त्यांच्या शंकाना उत्तरं दिल्यावर त्यातील एकाने मी कुठल्या युनिकर्सिटीची आणि कुठल्या ब्रॅंची इंजिनीयर आहे ते विचारलं. मी इंजिनीयर नाही हे त्यांना पटवतच नव्हतं. आपल्या देशाचाही या लॅंबेज सर्किसेसमुळे फायदा होतो. परदेशी कंपन्या खूपदा तांत्रिक माहितीची पत्रकं (त्यांच्या भाषेतली) खूप अल्प किंमतीत अथवा मोफत देतात, पण इंग्रजीत भाषांतर करून मागितलं की, ते मागतील ती किंमत मोजावी लागते. पण भाषांतराची सोय इथे मी उपलब्ध करून दिल्याने बरंच परकीय चलन वाचतं.'

हा लॅंबेज सर्किसेस व्यूरो' केव्हापासून सुरु केला?

'मल मुलगा झाला. तो लहान होता तेव्हा ऑफिस-घर-बालसंगोपन ही तारेवरची कसरत जमेना, तेव्हा नोकरी सोडायची ठरवलं. तेव्हा आमचे मैनेजिंग डायरेक्टर टिकेकर म्हणाले, 'थिस इज युवर फर्स्ट बेबी. यू कान्ट लीक इट. मी घरी काम पाठवतो. तुम्ही घरूनच काम करा.' मला ते जमलं. नोकरी सोडली. काम घरी येऊ लागलं. तोपर्यंत भारतभर अशी सेवा उपलब्ध असल्याचा बोलबाला झाला होता. लोक काम घरी आणून देत. सोबत पैसेही. चार वर्षांपूर्वी मी त्याला आजचं हे स्वतंत्र व्यवसायाचं स्वरूप दिलं.'

'माधुरीताई 'बेबी'चा विषय आला आहे म्हणून विचाराते, तुम्ही तुमच्या मुलांसाठी अंगाई गीतं, बालगींत कुठल्या भाषेतलं म्हणत होतात?'

माधुरीताई खलाळून हसतात. 'अहो गंमतच आहे. मी खरोखरच वेगवेगळ्या भाषांमध्ये मोठी गीतं, बालगींत म्हणत असे. आता मुलं मोठी असली तरी फर्माईश करतात-आई, ते डॅनिश गाणं म्हण ना! आई, ते युगोस्लाक्हियन अंगाईगीत म्हणा!'

'वा! म्हणेते तुमच्या मुलांना परकीय भाषांचं बाळकडूच मिळालं की! त्यांनाही या इतर भाषा येतात का?'

'एक दोन येतात, पण मुलं दुसरी भाषा फार चटकन आत्मसात करू शकतात. संपीटाची जोड दिली तर आणखी लवकर भाषा येते. या मुलांमुळे मी त्यांच्या मित्र-भैत्रियांसाठी म्हणून संगीतातून फ्रेंच शिकवण्याचे अभ्यासक्रम तयार करून घेऊ शकले. दस्तरसारख्या काही शाळांमध्ये शिक्षिकेती नोकरी करू शकले.'

'माधुरीताई, तुम्ही इतक्या भाषा शिकत गेलात. त्यातल्या काहींना 'कारण' झालेल्या

मुलांना आपण बोलतो ते कळू नये असं वाटत असेल तेव्हा आम्ही दोघं अरेबिकमध्ये बोलतो!

काही गोटी सांगा ना.'

'सांगते. एकदा एक मंगोलियन भाषेतलं काम आलं. मला ती भाषा येत नव्हती. टिकेकर म्हणाले, येत नाही तर शिका. तसेच एकदा एक मंगोलियन भाषेतलं काम घेतलं. त्या गृहस्थांनी आयत्य वेळेस आडमुतेपणा केला. मग मी दोन दिवसात ती भाषा शिकले.' आई म्हणाली: 'काय ग? दोन दिवसात अजिबात फिरकली नाहीस ती?' मी म्हटलं, 'अग, आणखी एक भाषा शिकले. आई म्हणाली, 'दोन दिवसात खरोखर भाषा शिकलीस?' मी 'हो' म्हटल्यावा

ती म्हणाली, हे बघ माझ्याजवळ बोललीस ते ठीक आहे बाहेर कुठे बोलू नकोस. लोक विश्वास ठेवणार नाहीत.'

माधुरीताई, तुमाची जिद्द आणि मेहनतीची तयारी पाहून माझा तरी विश्वास बसतोय!

'मला आमच्या सी. आय. डी. खात्यातल्या म्हणीचा खूपच उपयोग झाला! तिथे आम्ही म्हणत असू: Impossible is done immediately. Incredible takes little longer! अशक्य ते ताबडतोब करायचं आणि सर्वथै अशक्य वाटेल त्याल थोडा वेळ लागेल याची जाणीचे ठेवायची— म्हणून तर मी भाषेमागून भाषा शिकत गेले. पुण्यात परकीय विद्यार्थी खूप येतात. त्यांना मराठी, हिंदी, इंग्रजी शिकवताना ते त्यांची भाषा शिकवत आणि परत जाताना त्यांची डिक्षणरी—शब्दकोश आणि पुस्तकं आवर्जुन भेट देत.'

माधुरी दातार हा भाषा-व्यवसाय करताना कोणती काळजी घेत असतील, हा प्रश्न तुम्हालाही सतावत असणार.

माधुरीताई याबाबत संगतात: 'मी दर्जाबद्दल फारच जागरूक आहे. एखाद्या तांत्रिक गोटीचं भाषांतर करताना जर अमुक एक रसायन ७० सेंटिग्रेडपर्यंत तापवा असं असेल तर ते भाषांतर तसेच व्यायल हवं. तिथे सतरचे नव्वद किंवा सातशे करून चालणारच नाही; कारण अशा चुका खरोखर फार महागात पडतील! तसेच दिलेल्या वेळेत मुदतीत काम करून देणं हेही मी पालते. हा 'व्यवसाय' म्हणून करताना मला कॉस्टिंग वर्गी माहित नव्हतं. 'किल्लस्कर' मध्ये टिकेकर म्हणाले, एम. बी. ए. करा. मला आपलं वाटलं, घरी विचारलं तर 'हे' नक्की नाही म्हणतील.'

'मग?'

'अहो, यांचा उत्साह इतका दांडगा आहे की, ते म्हणाले, आपण दोघंही एम. बी. ए. करू. आणि जोडीनं एम. बी. ए. केलं. त्याचा आहाला खूप उपयोग होतो. कुठलाही व्यवसाय हा विशिष्ट व्यावसायिक दृष्टिकोनातूनच करता येतो. या व्यवसायात तर स्थियांना वाव आहे; कारण घरच्या घरी भरपूर काम मिळू शकतं. शिवाय स्थियांचा चाणाक्षणा, चातुर्य हे दुभाषांचं काम करताना उपयोगी पडतं! एकदा मला असं जाणवलं की, दोन्ही बाजूचे लोक जरा वरच्या पट्टीत बोलत आहेत. वातावरणात ताप येतोय. तेव्हा मी परदेशी पाहुण्याना सुचिविलं, आपण चहा घेऊन मग चर्चा करू. ते तयार झाले आणि पुढीची चर्चा अधिक खेळीमेळीची होऊ शकली!

या विविध भाषांचा वैयक्तिक जीवनासाठी काही उपयोग होतो का?

'माझी आवड जोपासण्यासाठी मला या व्यवसायाचा नक्कीच उपयोग होतो. कधी परक्या भाषेतलं पाककलेचं पुस्तकं पुस्तक अथवा भरतकामाचं पुस्तक भाषांतराला येतं. मी त्याचा उपयोग करून पाहातो! वेगवेगळ्या भाषेतली गाणी म्हणत येतात. आणि हो, मुलांना आपण बोलतो ते कळू नये असं वाटत असेल तेव्हा आम्ही दोघं अरेबिकमध्ये बोलतो!'

तर अशी ही बहुभाषिणी एखाद्या कुशल नर्तिकैन लिल्या पदन्यास करावेत तशी एका भाषेतून लिल्या विविध भाषांचे रंग-दंग पकडणारी. एखाद्या कुशल गवयाने एका रागातून सहज दुसऱ्या रागात शिरावे तशी एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत शिरणारी! सत्तावीस भाषांमधून संवाद साधत त्यांच्या व्यवसाय यशस्वी तहेने करणारी आणि तीरी घेरू साधेपणाने 'फ्रेंच मला जास्त आवडतं' असं संगणारी!

(छायाचित्रे: मिळींद वाडेकर)